

UTÓIRAT

POST SCRIPTUM

2008/6 VIII. évfolyam 47. szám

**Egyház és építészet
- Kortárs reformértelmezések II.**

A MÉSZ, a Magyar Építőművészet folyóirat
és a Ráday Könyvesház konferenciája Károli Gáspár
Református Egyetem október 2-3.

Terdik Szilveszter
Csanády Gábor
Balázs Mihály
Vukoszavlyev Zorán
Oszkó Ágnes Ivett
Tatai Mária
Klein Rudolf
John Pawson
Fehérváry Jákó osb
Kamarás István

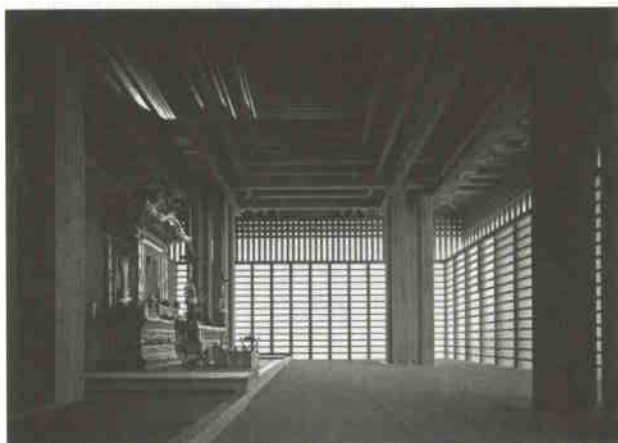
Vukoszávyev Zorán

Hagyomány a kortárs szakrális építészetben

A hagyomány értelmezése a kortárs építészetben Kenneth Frampton felvetése óta van divatban, immár több évtizede, hogy a regionalizmus szellemi irányzata tartósan jelen van az építészetben. Az építészettörténet folytonosságát valló kritikusok és elméleti szakemberek munkái mellett gyakorló építészek alkotásai jelzik a hagyománynak mélyen a tudatba íródott rétegeit. A szakrális építészetben a liturgia alapvetően a történeti folytonosság hagyományozója, Keleten pontosabban ragaszkodva az évszázadok óta meghatározott szabályrendszerhez, Nyugaton a kor igényeinek és kihívásainak dinamikusabban válaszoló elemekkel. A funkcionális megfelelésen túl a „ház” szellemi tradíciókat is hordoz, a hagyományos térszervezés mellett fizikai és spirituális elemek alkotják a mindennek felett álló tiszteletére épített templomokat.

Tadao Ando: Komijo-ji-Saijo buddhista szentély – a hagyományos japán kondó

A hagyományhoz való ragaszkodás alatt nem pusztán az anyagok és szerkezetek öncélú alkalmazását vagy a szimbolikus szerkesztésekbe vetett hitet értjük. Hogy a témafelvetést eltávolítsuk a személyes kulturális rétegek meghatározó pre-konceptióitól, a hagyomány megjelenését a kortárs szakrális építészetben elsőként egy távol-keleti példa alapján vizsgáljuk. Az alkalmazkodás magasfokú önmérséklete jellemzi Tadao

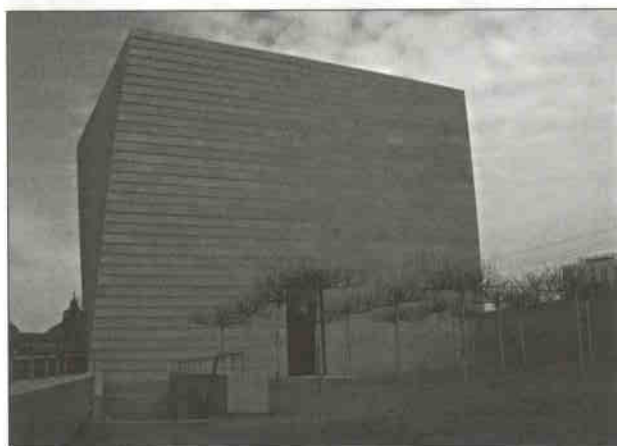

TADAO ANDO: KOMIJO-JI-SAIJO BUDDHISTA SZENTÉLY, 2000

Ando munkáját. A minimalista formaképzés mestereként ismert japán építész egy buddhista közösség számára tervezett vallási központ-szentélyt. Ez esetben elhagyta sajátosan jellemző stílusjegyt, a nyersbetont, és a hagyományos japán faépítés szerkezeti rendszereinek vizsgálatával hozta létre a szakrális teret. A cél nem egy artistikusan reduktív épület volt, hanem az, hogy a lelki összhang fizikai valóságát tradicionális építési mód hozza létre. Az épületegyüttes kiszolgáló terei és a kulturális-közösségi terek két oldalról öveznek – természetesen vasbetonból – egy sekély medrű medencét, ennek közepén áll a szentély minimalista tömege. A megközelítésre szolgáló utak szintkülönbség nélkül folytatódnak a feszített tükrű vízfelületben; a faserkezetű épület vertikális falelemei szinte ebből nőnek ki. A szentélyt övező kiszolgáló épületbe belépve, a fogadóterek után egy kis hídon keresztül juthatunk a szakrális térnek helyt adó építménybe. A tényleges szóhasználat nem véletlen: az „építményben” a hagyományos japán építészeti terek (az egyszerű gazdasági épületektől kezdve a lakóházon át a klasszikus uralkodói palotákra jellemző) szerkezetét alkalmazza. Az elemek hierarchiája nem csak a

szerkezeti részletek, hanem a terek használati rangjában is megjelenik. A szerkezeti részleteknél különleges megoldást találunk: a négyszög keresztmetszetű függőleges faelemek között a homlokzat-felületeknek megfelelő üvegezés van, így az 1:1 arányú üveg-fa felület a vízből kiemelkedve absztrakt kubust formál. Az épület fő tartószerkezeti rendszerét négy, egyenként 4-4 ragasztott fapillérből álló fatartó alkotja, mely főlé tradicionális japán konzolos tetőszerkezet mintájára ül az erőteljesen konzolos tető. A fizikai paramétereken túl még inkább lényegi elem a térszerkesztés. Az absztrakt külső kubusforma egy belső közlekedő zónát övez, melyet faváz szerkezetű, feszített papír burkolatú paravánfalak határolnak el a középen található szentélytől – ez az átmeneti térhierarchia a hagyományos japán térszerkesztés jellemzője. Így a szentélyben többszörös fizikai (víz, fa-üveg fal, közlekedő, paraván) és szellemi (az épület melletti elhaladás, fogadó-zóna, híd, a szentélyben található négy pillér által határolt „láthatatlan”) térsoron áthaladva lehet bejutni.

Wandel Hoefer Lorch és Nikolaus Hirsch: Drezdai zsinagóga – a zsidó Szent Sátor

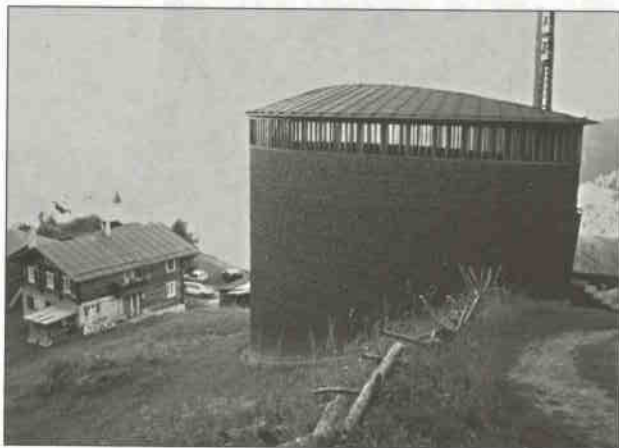
WANDEL HOEFER LORCH – HIRSCH: DREZDAI ZSINAGÓGA, 2001

A keresztény hitvilág felé közeledve, előbb vizsgáljuk meg a hagyomány értelmezését a zsidó hitkörben. A Wandel Hoefer Lorch iroda és Nikolaus Hirsch által tervezett drezdai zsinagóga – és az azóta felépült müncheni is – a Szent Sátor ősformáját veszi alapul. Szimbolikájában a zsidóság számára legfontosabb építményről van szó, melynek megépítését Isten Mózes által rendelte el – a Szent Sátor a vándorlás időszakának központi elemévé vált. Kialakítása egy leplekkel

ővezett, udvaron belül létrehozott sátor volt. Leválasztott belső elemében, a Szentek Szentjében őrizték a Frigyládát. A Szent Sátor mintájára épült fel Jeruzsálemben a salamoni, majd a zorobábeli és heródesi Templom is. Az i.e. 70-ben lerombolt jeruzsálemi Templom helyett nem építettek áldozatbemutatásra alkalmas szent helyet, a tanítás helye, a zsinagóga maradt a zsidók szakrális tere. Gyülekezőhelyként a drezdai zsinagóga is az ősi előképre utal. Azon a telken áll, melyen az 1938-as Kristályéjszakán felgyújtották a Gottfried Semper tervei szerint épült zsinagógát. A városszerkezet átalakulása miatt a régi helyén és méretével nem épülhetett meg a Tanítás Háza – a hosszanti telek két végében helyezték el az épületrészeket, az eredeti semperi zsinagóga területét üveg-kristályokkal felszórt park foglalja el. A zsinagóga négyzetes alaprajza a második világháború utáni raszteres rendszer derékszögeihez alkalmazkodik, de a tömb megcsavarodik és – felfelé haladva egyenletes szögforgással – tetején eléri az eredeti irányultságot, Jeruzsálem felé fordulva. A zsinagóga kubusa kockaforma, miként a hagyomány szerint a jeruzsálemi templom legbelső Szentek Szentje is az volt, a tökéletességet szimbolizálva. A csavarodó kötömbön belül két bútorszerű faltest által határolt, körüljárható térbeli elem áll. Az egyik tömb a bejáratot és a női karzatot alkotja, a vele szemben lévő pedig a tóraszekrényt és kiegészítő térelemeit. E belső szakrális térre a hívek padjai fölött függesztett, rézkarikákból font fémháló borul – talán a Szent Sátor lepleit idézi. Az utalások sora túlmutat a vastag kőfalakon és a belső faburkolaton: e kortárs épületnél az évezredek óta hagyományos keretek között épült térszervezés fizikai jellemzőit szellemi értelemben támogató elemekről van szó.

Peter Zumthor: Sogn Benedtg kápolna, Sumvitg – a hegyi gazdasági épületek

Peter Zumthor Svájcban épült sumvitgi kápolnája profánabb elemek értelmezésével találta meg helyét az Alpok lejtőjén, egy kis hegyi falucska határában. A völgyben álló, bencés

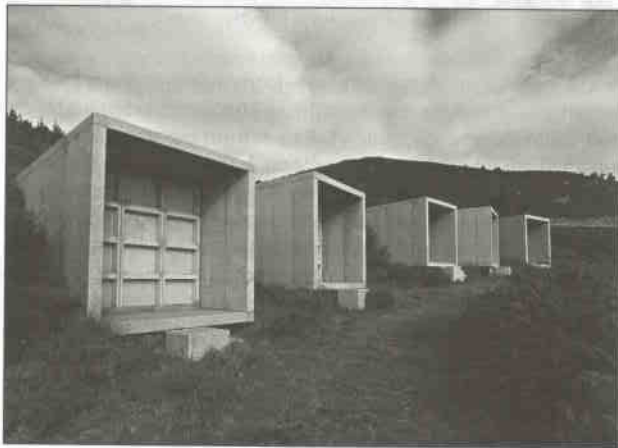
PETER ZUMTHOR: SOGN BENEDTG KÁPOLNA, SUMVITG, SVÁJC, 1988

szerzetesek lakta kolostor felett, magasan a hegyoldalon állt a középkor óta egy kis templomocskája, melyet egy laviná elsöpört. A tucatnyi házból álló település lakosainak imahelyre volt szükségük, de már nem kívül, hanem bent

a faluban. Két gazdaház között, az erdőbe vezető ösvény mentén, még a fenyvesek előtt találta meg Zumthor a lelki együttlét helyét. A kápolna felé haladva toronyszerű tömeg magasodik előtünk. A pikkelyszerű falemezekkel burkolt, íves alaprajzú tömbön nem találunk lépték-meghatározó elemet, mérete csak a bejárat felé felérve válik emberközelivé. A csepp formájú alaprajz a lejtő felé tájolt, logikusan, akárcsak a környező kaszálók és rétek gazdasági épületei – csak míg a szénatárolók kőfalú alsó szintje használható, addig a kápolna talpzata elrejtőzik a homlokzatburkolatban. Az ösvényen tovább elhaladunk a harangláb mellett, és egy magasabb szinten léphetünk az épülethez. A megérkezés folyamata időben elhúzódó, de dinamikus eleme a feltárlkozásnak. A monolitikus tömegből kiforduló előlépcső emel fel a kápolnához, belül kis nartex-tér fogad. Kicsiny helyen komplex szakrális térforma: az előtér alacsonyabb padlószintje megállásra készítet, a haladás irányába szinte beleül két papillér, csak azokat megkerülve jutunk beljebb. A szakrális tér egységét a térlefedés összetett rajzolata zárja, a szaruzat papillérekben fut le a padlóhoz, melyet Zumthor elhúzott az ezüstös fényűre festett falburkolattól. A bútorzat egyszerű asztalosmunka, de a fehér lazzal átítatott, tömörfa pallókból rótt padok a fával való bánásmód ezeréves mesterségbeli tudását sugározzák. A kápolna elhelyezkedése, léptéke, anyaghasználata és komplex térszemlélete, a legapróbb részletek anyagtalálkozásának megoldásáig, erre a helyre született házat eredményeztek.

Cesár Portela: Cabo Fisterra, temető – a galíciai kőgórék

Az ősi építőanyag tiszteletével építette Cesár Portela a fisterai temető építményeit, Galícia viharmarta partszakaszán, nem messze a Santiago de Compostelába vezető Caminót lezáró Cabo de Fisterra-i csücsztől fekszik az öböl nyugodtabb medrében található kikötővároska temetője. A galíciai ember évszázadok óta küzd a természeti erővel: az Ibériai-félsziget

CESÁR PORTELA: TEMETŐ, FISTERA, 2000

északnyugati csücskén a gyakori zivatarok és a viharos szél a helyeket az elvégzett munka eredményének megbecsülésre tanította. A zord körülmények közt termesztett gabonát kőből faragott górékba helyezik. A rácsálók ellen lábakra

állított építmények nyeregterítőjének oromzatán ma is keresztek láthatók. A gránitból faragott kövek precíz illesztései a parasztember áldáskérő alázatát mutatják, mellyel egész éves munkája védelmét kéri. Portela is e tisztelettel helyezi egymásra a kőtáblákat, kubusokat alkot belőlük, ahol majd az emberi testek nyugalmat találnak. Kőtömböket sorakoztat egymás mellé, a nehézkesnek ható elemeket a természet adta rétegvonalakhoz és magasságokhoz könnyedén igazítva forgatja az öböl felé. A hatalmas gránittáblákból összerakott, egymáshoz precíz illesztéssel rótt elemek tömböket alkotnak, mintha bárkák lennének, mint az a kőbárka, mely majd' kétezer éve szentek kíséretében Szent Jakab földi maradványait Galícia partjaihoz hozta.

Ansi Lassila: Kársämäki, templom – 17. századi finn templomok

Ansi Lassila kársämäki-i temploma nem ilyen távoli időbe nyúl vissza. A 17-18. századi finn templomok mintáját viszi tovább, absztrakciója az építés misztériuma felé fordul. A lélek házána építése a közösség alkotó erejét teszi próbára. Lassila a

ANSI LASSILA: KÁRSÄMÄKI, TEMPLOM, 2004

boronafalú templomok építéstörténeti hagyományát vizsgálva jutott el ahhoz a komplex kísérlethez, mely újragondolja az alkotás folyamatát. A mérnöki tanulságokat is felmutató templomépület titka azonban a közösségépítésben van. A faanyag ismerete és szeretete a régi fatemplomok hagyományán keresztül ma is a finn ember identitásához tartozik. A lassan feledésbe merülő ácsmesterség tudását eleveníti fel a templom. A nyersanyagául szolgáló fákat a közeli erdőben baltával-fűrészszel vágják ki, állati erővel hordták a kis tisztás szélére és megmunkálását tradicionális kézi eszközökkel végezték. Az épület belső tömbje boronafalú lett, ha nem is keresztválaszt, mint a hagyományos templomoknál, hanem mai csapolásos kapcsolatokkal, amiktől éles sarkok keletkeztek. A belső magot közlekedő övezi, fölötté futnak keresztbe a külső burkot alkotó könnyed ácsszerkezet elemei. A külső fazsindely héj ellebeg a földtől, a váz tartószerkezete a belső tömörfa magra támaszkodik. A külső, kortárs mérnöki szerkezet és a belső, hagyományos ácsszerkezet a tető válvonalánál ér össze és alkot egységet. Régi és új feltételezi egymást, nem létezhet egyik a másik nélkül. Az idő két iránya a kársämäki-i

templomban az ember alkotó elméje és kétkezi munkája nyomán válik eggyé.

Álvaro Siza: Marco de Canaveses, parókiális templom – a hagyományos kéttornyú templom

Álvaro Siza parókiális temploma az erős katolikus gyökerekkel rendelkező Portugália északi hegyvidéki részén, Marco de Canavesesben áll. A több ütemben épült egyházközpont mára parókiával kiegészülve látja el teljes feladatát. A modernizmus formajegyeivel dolgozó, de az archetipikus térképzés fő irányelveit követő Siza közvetlen kötődéssel, ugyanakkor távolságtartással fordul a katolicizmus templomképéhez. Temploma a késő újkor óta hagyományos, nyugati kéttornyos változat reduktív megidézése. A bejáratí toronypár kora középkor óta fejlődő megoldását formai hagyományként veszi alapul. A pódiumra helyezett épület konkáv tömegekből álló apsziséval fordul a település központja felé. A városi térhez csatlakozó alsó szint ravatalozót és a búcsúzás teréül szolgáló átriumot formál, ezt megkerülve, a pódiumra feljutva

ÁLVARO SIZA: SANTA MARIA TEMPLOM, MARCO DE CANAVESES, 1996

léphetünk a templomba. Az apszisban található oltárasztal és az alsó szinten éppen alatta lévő ravatal vertikális tengellyel válaszol a bejárat térelemei által létrehozott függőleges tengelyre. A nyugati oldalon két toronypilon között hatalmas, égbe szökő faajtó fogad. A tömeg-pár elemei azonban nem folytatódnak toronytestben és -sisakban, magasságukat a templom általános homlokzatmagassága határozza meg. Formálásuk szimbolikus, mégis valóságosan védik a bejáratot. A liturgikus térszervezésnek pedig tökéletes kiszolgálóivá válnak: az északi pilon alkotja a földhöz ragaszkodó keresztelőkút vertikálisan nyújtott terét, a déli felvezet a magasan elhelyezett harangokhoz; a kettő között a bejárat öble. A tengelyes szervezésű templombelső karcsú arányait a külső fényt bebocsátó megnyitások modulálják: a déli oldalon keskeny horizontális ablaksáv, az északon téglalap formájú, lyukszerű elemek. A tér többszörös komponálási dinamikáját az északi határoló fal lepelszerűen meghajló, íves szerkesztése billenti meg még egyszer. A térelemek összetettségében a befogadás, a közösségi lét és az eltávozás misztériuma a templom alkotó elemévé válik.

Tadao Ando: Ibaraki és Rafael Moneo: San Sebastian – a fénykereszt szimbolikája

A funkcionális formaelemek és a szimbolikus utalások közvetlen vagy közvetett alkalmazásának értékelésével felmerül az „anyagtalan” építőanyag: a fény szerepének értelmezési igénye is. A természetes fény téralakító hatása nem csak a szakrális építészetben kap jelentős szerepet, hanem profán épületek építészeti megoldásaiban is. Szimbolikus tartalmát a keresztény szakralitásban a ciszterci rend építészete emelte ki. Kortárs változatait az építészeti média – egyszerűsége miatt – a minimalizmus körébe vonta. A fény térformáló erejének értékelése azonban korántsem ennyire profán. A ciszter fényértelmezés szimbolikája a Mária-kultuszhoz kapcsolódik, a fény anyagtalanságán túl annak anyagivá válásának csodáját sugallja. Alkalmazásának fortélyait a modern építészet alap-problematikaként kezelte, a szakrális építészetben is összetett tartalmakkal bír. Közvetlen szimbolikus tartalmát hangsúlyozza

Tadao Ando Ibarakiban található Fénytemploma, ahol a kicsiny szakrális tér meghatározó elemévé válik az oltártér hátfalának hatalmas keresztet író felhasítása. A mattszürke nyersbeton felület és a fekete bútorzat telített árnyalatainak minimális különbségét erőteljesen emeli ki a kemény fényhatás. Rajzolata egyértelmű, szerkesztési tisztasága nagyvonalú: a keresztszár faltól-falig ér, a templomtér tengelyét meghatározó stipes padlótól mennyezetig. A lejtős templomtér legmagasabb pontján, a belépésnél a keresztszár már a személyes horizont felett található, a gyülekezeti helyeket elfoglalva pedig közelebb kerülünk hozzá, egyben fölénk is magasodik. Rajzolata meghatározza a hívők egész életét, a megváltásra utal, a keresztre, amely Krisztus testét hordozta. Ezt idézi fel szimbolikájának erejével Rafael Moneo San Sebastian-i templomterve is. A négyzetbe írt görögkereszt szárai meghajolnak-megtörnek, az oltárteret három irányból körülvevő gyülekezetre a magasból, az oldal-felületekre írt lanternákon át áramlik be a fény. A „mennyezet” keresztje a fejünk felett sugárzik, hogy a tradíció egy jel jegyében a hívek életének részévé váljon.

TADAO ANDO: FÉNYTEMLOM, IBARAKI, 1988 ILLETVE RAFAEL MONEO: TEMPLOMTERV, SAN SEBASTIAN